

особенности игровой и коммуникативной деятельности у умственно отсталых детей и детей с аутизмом. Обоснована необходимость создания алгоритма дифференциальной диагностики детей с особенностями психофизического развития и предложена схема, придерживаясь которой целесообразно анализировать развитие детей данного контингента: познавательные возможности ребенка, развитие речи, коммуникативная (общение, коммуникативное поведение, вербальные и невербальные реакции) и игровая деятельности, двигательные реакции, тактильные контакты, зрительное и слуховое восприятие. Выделены перспективы дальнейшего исследования, которые видятся в анализе отличий развития детей с умеренной, тяжелой степенью умственной отсталости и аутизмом.

Ключевые слова: аутизм, умственная отсталость, дети, диагностика, сравнительная характеристика, схема исследования.

Utyosova.O.I. The problems of the differential diagnosis of mental retardation and autism

In this article the author argues the need for improving methods of differential diagnosis of mental retardation and autism in the early age. The author gives the analysis of the secondary data in the field of special education and special psychology, putting the emphasis on cognitive abilities and speech development of children with learning difficulties, moderate and severe mental retardation, or with the disorders in the autism spectrum. There is also an overview of some peculiarities of the play and language of children with mental retardation and autism. The article also contains the evidence supporting the need for differential diagnosis of the psychophysical development on an early stage and provides the scheme which is to help analyze the child's development and outlines the scales of: cognitive abilities, speech development, communication (verbal behavior, non-verbal reactions, socialization) and play, motor reactions, tactile contacts, visual and audio perception. In conclusion, the author oversees the perspectives of separating the peculiarities of the development usual for mental disorders and from those, common for autism.

Keywords: autism, mental retardation, children, diagnosis, differential diagnosis, research scheme.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016 р.

Статтю прийнято до друку 03.10.2016 р.

Рецензент: д.психол.н., проф. Проскурняк О.І.

УДК 376-056.262:688.72

Федоренко С.В., Дашковська А.В.

**НАРОДНА ІГРАШКА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ,
ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ЗОРУ**

У статті розкривається актуальність питання використання народної іграшки у корекційно-виховному процесі молодших учнів школи для дітей з порушеннями зору. Наголошується на особливостях психофізичного розвитку дитини з порушеннями зору та необхідності усунення вторинних відхилень у неї. Проаналізовані роботи науковців-тифлопедагогів, які вивчали вплив іграшок та ігрової діяльності на всебічний розвиток дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Відмічається значення народної іграшки для виховання та корекції розвитку цієї категорії дітей. Дається характеристика народної іграшки як засобу корекційно-виховної роботи та відмічається важливість власноручного її виготовлення для успішності цього процесу.

Визначаються чинники неефективного використання іграшки корекційно-виховному процесі молодших учнів школи для дітей з порушеннями зору з метою розвитку інтелектуально-пізнавальної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, художньо-естетичної сфер дитячої особистості.

Ключові слова: народна іграшка, засіб, порушений зір, діти, корекційно-виховна робота.

У дослідженнях провідних дефектологів (В.Бондар, В.Єрмаков, А.Зікеєв, О.Литвак, М.Малофєєв, В.Петрова, В.Синьов, Є.Синьова, Л.Солнцева, Е.Стерніна, Н.Стребелева, С.Федоренко, В.Феоктістова, Л.Фомічова, М.Шеремет та ін.) корекційно-виховна робота визначається як провідний орієнтир системи спеціальної освіти і виховання дітей з порушенням психофізичного розвитку. Якщо завданням корекційної педагогіки є розробка шляхів корекції різних порушень розвитку, то практична робота з дитиною передбачає вирішення завдань адаптації та соціалізації її на основі використання різних за напрямком і змістом методів та засобів виховання й навчання.

На думку Л.Плаксіної [4], дитина з патологією зору зможе свідомо реалізувати себе як повноцінна особистість лише тоді, якщо усвідомлює свої проблеми та труднощі зорової орієнтації і ті потенційні можливості, які дозволяють їй компенсувати наявну зорову недостатність за рахунок активізації всіх збережених психічних функцій та аналізаторів. Вчений відмічає, що від того як розуміються закономірності розвитку дітей з порушенням зору залежить весь процес формування адаптивних здібностей і успішність орієнтації дітей в навколишньому світі.

У дослідженнях Л.Григор'євої, Ю.Кулагіна, О.Литвака, Є.Синьової та інших тифлологів вказується на сповільненість формування образів, наявність великого числа спотворень, уподібнень,

замін одних предметів іншими, а також відзначається неміцність збереження наявних образів у дітей з порушенням зору.

На думку І.Моргуліса, «у формуванні образів предметного світу у дітей із зоровим дефектом велике значення має мати посилення збережених аналізаторів» [3]. У дітей із зоровою депривацією спостерігається недостатність дотикових, слухових і зорових уявлень, якими вони можуть користуватися у процесі аналізу своїх сприймань, співвідносячи отримані з зовнішнього світу сигнали з колишнім власним досвідом. Діти з порушеннями зору при обстеженні предметів орієнтуються на несуттєві ознаки і на їх основі роблять помилкові узагальнення.

На недоліки розвитку способів обстеження предметів зовнішнього світу та орієнтування в навколишньому у дітей, які мають порушення зору, в своїх дослідженнях вказують М.Земцова, В.Денискіна, Л.Плаксіна, О.Подколзіна, Т.Свиридюк, Є.Синьова, Л.Солнцева, С.Федоренко та ін. Вони стверджують про необхідність розвитку чуттєвого досвіду шляхом корекції за допомогою використання збережених аналізаторів.

Так, О.Подколзіна [5] зазначає, що труднощі при орієнтуванні в просторі у дітей з порушеннями зору різного ступеня тяжкості пов'язані зі складністю аналізу і синтезу одержаної через збережені аналізатори інформації про навколишній простір, з відсутнім обсягом наявних у них предметних і просторових уявлень.

Зазначені вище та інші труднощі, що виникають у дітей при зоровому дефекті, позначаються на оволодінні ними шкільним програмовим матеріалом з розвитку уявлень про форму, величину, колір предметів тощо. У зв'язку з цим необхідно проводити спеціальну корекційно-виховну роботу в спеціальних навчально-виховних установах і в повсякденному житті. Вона повинна включати в себе: корекцію зорових уявлень, формування сенсорних еталонів і вміння співвідносити ці еталони з інформативними ознаками реальних об'єктів навколишньої дійсності тощо.

Найуспішніше освоєння дітьми необхідних уявлень, сенсорних еталонів, орієнтування в навколишньому просторі та ін. здійснюється в іграх: в них діти вчаться виділяти та аналізувати різні просторові ознаки й відносини, отримувати інформацію про предмети навколишнього із залученням усієї неушкодженої сенсорної сфери.

На думку багатьох учених, особливе місце у вихованні та корекції зазначених вище порушень розвитку у дітей молодшого шкільного віку займає гра з використанням різних видів іграшок. Організовані вихователем чи тифлопедагогом та самостійні ігри дітей сприяють як національному та патріотичному вихованню, так і адаптації учнів з порушеннями зору до соціальних умов життя, що постійно змінюються, сприяють корекції та координації рухової діяльності, позитивно впливають на психіку, мобілізуючи морально-вольові якості, і таким чином створюють умови для їх успішної соціальної реабілітації та інтеграції (О.Литвак, Д.Маллаєв, Л.Плаксіна, Б.Сермеєв, Л.Солнцева, Е.Стерніна та ін.).

Загальновідомо, що сучасний процес виховання не може відбуватися поза традиційною культурою певної нації. Педагоги зазначають, що виховання дитини від самого народження має спиратися на культурно-історичні цінності своєї нації.

Вітчизняна система виховання має на меті формування розвиненої особистості, якій притаманні національна свідомість. За переконанням багатьох вчених, саме в середовищі української національної культури і з використанням надбань традиційної етнопедагогіки можливе успішне формування особистості дитини (Л.Артемова, О.Батухтіна, А.Богуш, Н.Лисенко, М.Стельмахович та ін.).

Учені зазначають, що важливе значення у вихованні дітей має народна іграшка, яка є найбільш доступним емоційним засобом для дошкільників та учнів початкових класів.

Народна іграшка вчить дитину правильно взаємодіяти в навколишньому світі, правильно розуміти елементи народної діяльності, розвивати комунікативні здібності, підштовхує її до усвідомлення себе як частини одного цілого – нашої Батьківщини.

Оскільки одним із основних видів діяльності в молодшому шкільному віці є гра, то найбільш дієвим засобом виховання взагалі, і, зокрема, ознайомлення дітей з основами національної культури, забезпеченням оволодіння ними обов'язковим мінімумом культурних цінностей свого народу, є саме народна іграшка.

Народна іграшка цікавить вчених-педагогів і в якості продукту мистецтва, і в якості явища

культури, і в якості дієвого засобу виховання дітей. Вона відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі сучасних освітніх закладів, оскільки сприяє всебічному вихованню та розвитку дітей.

Народні іграшки в педагогіці використовують з метою естетичного, морального, розумового, національного, трудового, фізичного виховання. За її допомоги в дітей виховують відчуття естетичної краси, естетичного смаку, формують сенсорне сприймання тощо.

Учені (В.Греськова, Л.Сморж та ін.) зазначають, що процес ознайомлення дітей з народною іграшкою досить складний. Не кожна народна іграшка представляє інтерес для сучасних дітей, адже вони звикли до яскравих та електронних іграшок. До того ж, для дитини з порушенням зору внаслідок зорового дефекту, іграшка не є емоційно привабливою, а тому не викликає до себе інтересу.

Педагоги відмічають, що українська народна іграшка своєю простотою й досконалістю, різноманітністю використаних у її виготовленні природних матеріалів, образністю й естетичною довершеністю розвиває духовний світ дитини, дає їм доступні знання про природу, працю, відпочинок, побут людей у давнину, їхнє мистецтво, а також сприяє сенсорному розвитку дітей, що є особливо актуальним для дітей з порушеннями зору.

Отже, не думку багатьох сучасних вчених-педагогів, народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна електронна. Але вони доповнюють одна одну. Тому завданням сучасного навчально-виховного закладу є виховання в дітей потягу до нового з потребою в одвічно рідному, традиційному, українському.

Значення народної іграшки у вихованні підростаючого покоління підкреслювали також Є.Аркін, А.Макаренко, С.Русова, А.Усова, Е.Фльоріна та ін.

Науковці-тифлопедагоги вивчали значення впливу іграшок та ігрової діяльності на всебічний розвиток дітей з порушеннями зору. Так, дослідженнями Л.Солнцевої [6] встановлено, що ігрова діяльність сліпих дітей молодшого дошкільного віку досить багатогранна. Її виникнення залежить від багатьох умов: оволодіння моторикою власного тіла, розуміння функціональних дій з предметами і вміннями практичного їх використання. Так само як і зрячі діти, сліпі для розгортання ігрової діяльності повинні отримати досить широкі знання про життя оточуючих людей та особливості предметно-практичної діяльності з ігровими матеріалами. Не володіючи достатнім запасом конкретних уявлень про ті чи інші предмети (іграшки), такі діти неточно розуміють зміст ігрових дій. Поступово сліпі діти продовжують накопичувати запас знань, уявлень і оволодівають знаннями про особливості ігрових дій та прийоми використання іграшки.

Також про особливе місце іграшки в організації виховання дітей з порушеннями зору зазначалось в роботах С.Хорош [7]. Автор відзначала, що в організації гри кожної дитини, зокрема й сліпої, важливе місце займає іграшка. Для розвитку дітей з порушеннями зору та корекції вторинних відхилень у них іграшки виконують не менш важливі функції. Тактильне обстеження деталей іграшок, дії з ними сприяють розвитку дрібної моторики рук, формуванню правильних дотикових обстежень, оволодінню діями з предметами. Крім того, іграшки знайомлять незрячих дітей з образами тварин та предметів, уявлення про які дитина поки ще (або взагалі) не може отримати з власної життєвої практики.

Завдання тифлопедагогів полягає у вихованні всебічно розвиненої особистості. У зв'язку з цим у цьому процесі важлива роль відводиться шкільним заняттям, виховній та корекційній роботі, фізичній підготовці, заняттям з ритміки, прогулянкам, екскурсіям у природу, обов'язковому дотриманню зорового режиму та санітарно-гігієнічних норм. Важливим елементом цієї роботи є знайомство дітей з порушенням зором з національними пріоритетами нашої держави. З цією метою на відповідних заняттях вихователі та тифлопедагоги використовують спеціальний ігровий і навчальний матеріал, зокрема й народну іграшку.

Тяжке порушення зору або його повна відсутність веде за собою значне відставання дитини в оволодінні діями з предметами, призводить до збіднення її життєвого досвіду, конкретних уявлень та негативно впливає на весь навчально-виховний процес. Саме тому у житті дітей з порушеннями зору значне місце повинні займати іграшки, в яких задані якості, що сприяють розвитку збережених органів відчуття, їх рухів, орієнтуванню в просторі, формуванню дій з різними предметами. Особливе значення ми приділяємо такому виду іграшок, як народні, оскільки вони, поряд із зазначеними вище якостями

мають ще й виховне значення в процесі розвитку дитини з порушенням зором, а саме, сприяють національному, патріотичному та естетичному вихованню.

Педагоги зазначають, що дитина з порушенням зору не сприймає іграшку взагалі, і народну, зокрема, як витвір мистецтва, або як образ, пов'язаний з казкою. Однак, беручи її до рук, здійснює зорове, дотикове та сенсорне сприймання форми іграшки, що сприяє корекції вторинних відхилень у розвиткові дитини.

Учені вважають, що в дітей необхідно сформувати вміння впізнавати народну іграшку, розуміти її призначення та особливості використання. Рекомендується навчити дитину використовувати в ігровій діяльності власноруч виготовлені іграшки. Дитина має оволодіти технологією виготовлення іграшки з опорою на знання її особливостей, розуміння виразності матеріалу, техніки.

Народна іграшка, як і все традиційне народне мистецтво, позбавлена елементів зовнішнього етнографізму, містить незначну кількість зовнішніх атрибутів етнічної належності. Вона здебільшого має просту форму, неяскавого кольору тощо, що значно ускладнює процес обстеження та ознайомлення дітей з порушенням зором з такими іграшками.

Художньо оформлена іграшка здатна викликати у дитини естетичні почуття й переживання, формує естетичний смак, сприяє естетичному вихованню та викликає бажання у дитини з порушенням зором обстежити її.

Дітям з порушенням зором подобаються іграшки, що зображають людей, тварин, риб, птахів, предмети побуту тощо. Саме такі види іграшок спонукають їх до різноманітних за змістом ігор.

Вчений О.Батухтіна [1] вивчала роль народних іграшок у формуванні національної культури дошкільників та довела, що вони мають свої педагогічні, художні й технічні традиції. Авторка зазначила, що оригінальність і неповторність народної іграшки визначається її національною своєрідністю відображення культури й побуту народу, символізує певні звичаєво-традиційні ознаки.

Таким чином, можна зробити висновок, що корекційно-виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності, розвитку активності дітей з порушенням зором. Іграшка також є важливим фактором психічного розвитку дитини з зоровою депривацією. Під час гри дитина розвивається, пізнає світ, наслідує та засвоює соціальний досвід. Іграшка також може сприяти сенсорній корекції, а саме: формуванню сенсорних еталонів, розвитку кольоро- та форморозрізнення, просторовому орієнтуванню тощо.

Організація та систематичне проведення з учнями шкіл для дітей з порушенням зором різноманітних за змістом, методами, прийомами та засобами корекційно-виховної роботи по ознайомленню молодших учнів з народною іграшкою має позитивно позначатися на розвитку інтелектуально-пізнавальної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, художньо-естетичної сфер дитячої особистості.

Але при цьому народна іграшка не використовується ефективно в спеціальних дошкільних та шкільних навчально-виховних закладах як засіб корекційно-виховної роботи, спрямований на корекцію вторинних відхилень у розвитку дитини з порушенням зором та формування всебічно розвиненої особистості. Такий стан пояснюється рядом чинників. До них ми відносимо:

- недооцінку тифлопедагогами-практиками можливостей української народної іграшки у корекційно-виховній роботі з дітьми;
- недостатній рівень ознайомлення дітей зі звичаями, художніми та ремесленими традиціями, пов'язаними з нею;
- недостатню розробку методик (змісту, методів та прийомів), спрямованих на формування у дітей вмін та навичок цілісного сприймання народної іграшки та вироблення системи предметних дій з даним видом іграшок.

На жаль, в теорії та практиці тифлопедагогіки питання виховання та навчання дітей з порушеннями зору засобами народної іграшки на сьогоднішній день не вивчалось.

У світлі викладеного вище постає актуальність проблеми дослідження, викликана відсутністю наукових досліджень в галузі тифлопедагогіки щодо впливу народної іграшки (в будь-якому її контексті) на корекцію порушень розвитку та виховання дітей з порушеннями зору.

Використана література:

1. Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Батухтіна Ольга Геннадіївна. - К., 1999. - 232 с.
2. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі/ А.М.Богуш, Н.В.Лисенко. – Київ: Вища школа, 1994.
3. Моргулис И.С. Теоретические основы коррекционно-воспитательного процесса в младших классах школы слепых: автореф. дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.03 / Илья Семенович Моргулис. - М., 1964. - 31 с.
4. Плаксина Л.И. Теоретические основы коррекционной работы в детских садах с нарушением зрения / Л.И. Плаксина. – М., 1998. – 262 с.
5. Подколзина Е.Н. Формирование ориентировки в пространстве у дошкольников 3-4 лет с косоглазием и амблиопией; автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук: 13.00.03 / Елена Николаевна Подколзина – М., 1998. - 24 с.
6. Солнцева Л.И. Особенности игровой деятельности слепых детей дошкольного возраста / Л.И.Солнцева. – Дефектология, 1974. - № 6. – С. 66-73.
7. Хорош С.М. Игрушка и ее роль в воспитании слепого дошкольника / С.М.Хорош. – М.: Всерос. общество слепых, 1983. – 59 с.

References

1. Batukhtina O.H. Formuvannya elementiv natsionalnoi kultury u ditei shostoho roku zhyttia zasobamy ukrainskoi narodnoi ihrashky: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Batukhtina Olha Hennadiivna. - K., 1999. - 232 s.
2. Bohush A.M. Ukrainske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi/ A.M.Bohush, N.V.Lysenko. – Kyiv: Vyshcha shkola, 1994.
3. Morhulys Y.S. Teoretycheskye osnovy korrektsyonno-voospytatelnoho protsessu v mladshykh klassakh shkoly slepykh: avtoref. dyss. ... dokt. ped. nauk: 13.00.03 / Ylia Semenovych Morhulys. - M., 1964. - 31 s.
4. Plaksyna L.Y. Teoretycheskye osnovy korrektsyonnoi raboty v detskykh sadakh s narushenyem zreniya / L.Y. Plakspya. – M., 1998. – 262 s.
5. Podkolzyna E.N. Formyrovanye oryentyrovky v prostranstve u doshkolnykov 3-4 let s kosohlazyem y amblyopyei; avtoref. dys. na soysk. uch. step. kand. ped. nauk: 13.00.03 / Elena Nykolaevna Podkolzyna – M., 1998. - 24 s.
6. Solntseva L.Y. Osobennosty yhrovoi deiatelnosti slepykh detei doshkolnoho vozrasta / L.Y.Solntseva. – Defektolohiya, 1974. - № 6. – S. 66-73.
7. Khorosh S.M. Yhrushka y ee rol v vospytanyu slepoho doshkolnyka / S.M.Khorosh. – M.: Vseros. obshchestvo slepykh, 1983. – 59 s.

Федоренко С.В., Дашковская А.В. Народная игрушка как средство коррекционно-воспитательной работы с детьми, которые имеют нарушения зрения

В статье раскрывается актуальность вопроса использования народной игрушки в коррекционно-воспитательном процессе младших школьников школы для детей с нарушениями зрения. Отмечаются особенности психофизического развития ребенка с нарушениями зрения и необходимость устранения вторичных отклонений у него. Проанализированы работы ученых-тифлопедагогов, которые изучали влияние игрушек и игровой деятельности на всестороннее развитие детей дошкольного возраста с нарушениями зрения. Отмечается значение народной игрушки для воспитания и коррекции развития этой категории детей. Дается характеристика народной игрушки как средства коррекционно-воспитательной работы и отмечается важность собственноручного ее изготовления для успешности этого процесса. Определяются факторы неэффективного использования игрушки коррекционно-воспитательном процессе младших школьников школы для детей с нарушениями зрения с целью развития интеллектуально-познавательной, социально-нравственной, эмоционально-ценностной, художественно-эстетической сфер детской личности.

Ключевые слова: народная игрушка, средство, нарушенное зрение, дети, коррекционно-воспитательная работа.

Fedorenko S., Dashkovskaya A. Folk toys as a means of correctional and educational process with children who have a visual impairment

The article investigates the actuality of the question of the folk toy usage in the correctional and educational process of junior pupils at the school for children with visual disturbances. The features of the psycho-physical development of the child with the visual disturbances and the necessity of elimination of secondary deviation are emphasized. The works of the visual impairment specialists who studied the influence of the toys and playing activities on the comprehensive development of the preschool pupils with visual deviations were analyzed. The study tested the importance of the folk toy for education and development correction for this category of children. The characteristics of the folk toy as the mean of the correctional and educational process is given and the importance of making it yourself for the success of the process is emphasized.

The factors of ineffective usage of the toy in the correctional and educational processes of the junior pupils of the school for the children with the visual disturbances are determined with the development purpose of intellectual and cognitive, social and moral, emotionally valuable, artistic and aesthetic areas of children's personality.

Keywords: folk toy, mean, visual disturbances, children, correctional and educational process.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2016р.

Статтю прийнято до друку 27.10.2016р.